

دانشگاه بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته‌ی پژوهش هنر

عنوان:

بررسی ویژگی‌های تن پوشها در سفرنامه‌ها و نگاره‌های مکتب اصفهان

اساتید راهنما:

دکتر حسین مهرپویا

دکتر سید رحیم خوب بین خوش نظر

استاد مشاور:

دکتر علیرضا طاهری

تحقیق و نگارش:

منصور ولی قوجق

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

خرداد ۱۳۹۲

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی ویژگیهای تن پوشها در سفرنامه ها و نگاره های مکتب اصفهان قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد رشته ی پژوهش هنر توسط دانشجو منصور ولی قوجق با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر حسین مهرپویا تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

منصور ولی قوجق

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنمای اول:	حسین مهرپویا	
استاد راهنمای دوم:	سید رحیم خوش نظر	
استاد مشاور:	علیرضا طاهری	

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب منصور ولی قوجق تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: منصور ولی قوجق

امضاء

تقدیم به:

پدر، مادر و خواهرم که وجودشان شادی بخش و باعث آرامش من است.

سپاسگزاری

در اینجا لازم می‌دانم ابتدا از استاد راهنمای اولم دکتر حسین مهرپویا که در طول این دو سال همواره مشوق و راهنمایم بود، قدردانی ویژه داشته باشم و سپس از تمامی کسانی که به نحوی مرا در پیمودن این مسیر یاری کردند از جمله: حسین مولایی استاد دانشگاه هنر شهرکرد، دکتر سید احمد عقیلی استاد تاریخ دانشگاه سیستان و بلوچستان، محسن کیهان‌پور استاد دانشگاه هنر سیستان و بلوچستان، امین حاجی‌زاده استاد دانشگاه هنر بیرجند و همچنین از دوست خوبم حامد امانی و همکلاسی‌هایم صمیمانه سپاسگزارم.

چکیده:

تغییر و تحول در اوضاع اقتصادی اروپا، رقابت پادشاهان اروپایی برای یافتن متحدی بر علیه امپراتوری عثمانی، به رسمیت شناختن مذهب تشیع و استقبال پادشاهان صفویه از حضور اروپائیان در ایران باعث حضور گسترده‌ی آنها در اینجا شد. مسافران اروپایی متشکل از سیاحان، سفیران، مبلغان مذهبی و غیره در مدت اقامت در ایران با یادداشت وقایع آن روزها در قالب سفرنامه، بخشی از تاریخ مکتوب دولت صفویه را رقم زدند. مطالعات این سفرنامه‌ها، بازگو کننده‌ی تاریخ و فرهنگ عصر صفویه از جنبه‌های مختلف، از دید آنهاست. در این میان بررسی تن پوشهای مردمان صفویه در سفرنامه‌ها و میزان تطابق آن با نگاره‌های صفویه و بخصوص مکتب اصفهان مسأله‌ی اصلی این پژوهش است. برای بررسی این مسأله و فرضیه‌های مبتنی بر آن، مهمترین سفرنامه‌های نوشته شده در این دوره مورد مطالعه قرار گرفته و با نگاره‌های مکتب اصفهان تطبیق داده شده است. همچنین بر حسب نیاز، سیر تحول تن پوشها نیز مورد بررسی واقع شده و مقایسه‌ای بین تن پوشهای اوایل و اواخر صفویه صورت گرفته است. همان طور که می‌دانیم نگارگری دوره‌ی صفویه به دلیل تأثیر پذیری از شرایط و اوضاع سیاسی - اجتماعی و فرهنگی آن دوره متفاوت از نگارگری دوره‌ی قبل و بعد از خود می‌باشد لذا این تأثیرپذیریها می‌توانسته به دلیل رضایتمندی حاکمان و سفارش دهندگان و حامیان هنر، عموماً در تصاویر شخصیت‌های نگاره‌ها و نوع پوشش آنها انعکاس یافته باشد. در بررسی‌های انجام گرفته، مشخص گردید که مطالب سفرنامه‌های اروپاییان در این دوره می‌تواند به عنوان یک منبع مکتوب و قابل استناد در بررسی‌های پوشاک دوره‌ی صفویه مورد توجه قرار گیرد و به ویژه با همراهی نگاره‌های این دوره اسنادی معتبر به شمار می‌روند.

واژگان کلیدی: سفرنامه‌ها - تن پوشها - نگاره‌ها - مکتب نگارگری اصفهان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان چکیده
۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۱-۲- بیان مسئله و سولات اصلی تحقیق.....
۴	۱-۳- فرضیات تحقیق.....
۵	۱-۴- سابقه و ضرورت تحقیق.....
۵	۱-۵- اهداف تحقیق.....
۶	۱-۶- کاربرد تحقیق.....
۶	۱-۷- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق.....
۶	۱-۸- نوآوری در طرح.....
۶	۱-۹- روش تحقیق.....
۶	۱-۱۰- ابزار گردآوری اطلاعات.....
۶	۱-۱۱- روش تجزیه و تحلیل.....
۷	فصل دوم: تاریخ سیاسی، اجتماعی صفویه.....
۸	۱-۲- اصل و نسب صفویان
۹	۱-۱-۲- شاه اسماعیل و تأسیس دولت صفویه
۱۰	۱-۲-۲- شاه تهماسب صفوی
۱۱	۱-۳-۲- شاه اسماعیل دوم.....
۱۲	۱-۴-۲- سلطان محمد خدابنده
۱۳	۱-۵-۲- شاه عباس اول.....
۱۴	۱-۶-۲- شاه صفی اول.....
۱۵	۱-۷-۲- شاه عباس دوم.....
۱۶	۱-۸-۲- شاه سلیمان (صفی دوم).....
۱۷	۱-۹-۲- سلطان حسین.....
۱۸	۲-۲- ساختار اجتماعی.....
۱۹	۱-۲-۲- اشرافیت نظامی.....
۱۹	۱-۲-۲-۱- قورچیان.....
۲۰	۱-۲-۲-۲- غلامان.....
۲۰	۱-۲-۲-۳- تفنگچیان.....
۲۱	۱-۲-۲-۴- توپچی باشی.....
۲۱	۲-۲-۲- طبقه‌ی اشراف مذهبی (روحانیون).....
۲۲	۳-۲-۲- روستاییان (طبقه‌ی کشاورزان).....
۲۴	۴-۲-۲- طبقه‌ی صنعتگران و پیشه‌وران.....
۲۶	فصل سوم: مکتب نگارگری اصفهان و زمینه‌های شکل‌گیری آن.....

۲۷ ۱-۳- زمينه‌های شکل‌گیری مکتب نگارگری اصفهان
۲۷ ۱-۱-۳- مکتب نقاشی تبریز در دوران صفویه
۲۸ ۱-۱-۱-۳- شاهنامه‌ی فردوسی (شاهنامه‌ی شاه تهماسبی)
۳۰ ۲-۱-۱-۳- خمسه‌ی تهماسبی
۳۱ ۲-۱-۳- ویژگی‌های مکتب تبریز دوم
۳۲ ۳-۱-۱-۳- سلطان محمد
۳۳ ۴-۱-۱-۳- آقا میرک
۳۳ ۵-۱-۱-۳- میرمصور
۳۴ ۶-۱-۱-۳- میر سید علی
۳۵ ۳-۱-۳- مکتب مشهد
۳۷ ۴-۱-۳- مکتب قزوین
۴۱ ۲-۳- مکتب اصفهان
۴۱ ۱-۲-۳- رضا عباسی
۴۵ ۲-۲-۳- ادوار زندگی رضا عباسی
۴۷ ۳-۲-۳- حبیب الله ساوجی
۴۸ ۴-۲-۳- معین مصور
۵۱ ۵-۲-۳- محمد شفیع (شفیع عباسی)
۵۲ ۶-۲-۳- شیخ عباسی
۵۲ ۷-۲-۳- افضل الحسینی
۵۴ ۸-۲-۳- محمد قاسم
۵۶ ۹-۲-۳- محمد یوسف
۵۶ ۱۰-۲-۳- علیقلی جبا دار
۵۸ ۱۱-۲-۳- محمد زمان
۶۲ ۱۲-۲-۳- محمد علی
۶۳ ۳-۳- سرانجام نقاشی ایرانی
۶۴ فصل چهارم: سفرنامه‌ها
۶۵ ۱-۴- سفرنامه
۶۵ ۱-۱-۴- دلایل سفر اروپائیان به ایران
۶۷ ۲-۱-۴- سفرنامه‌های قبل از صفویه
۷۰ ۳-۱-۴- سفرنامه‌های صفویان
۷۱ ۱-۳-۱-۴- سفرنامه‌ی پیتر و دلاواله
۷۱ ۱-۱-۳-۱-۴- توصیف پوشش مردان از زبان پیتر و دلاواله
۷۴ ۲-۱-۳-۱-۴- توصیف پوشش زنان از زبان پیتر و دلاواله
۷۴ ۲-۳-۱-۴- سفرنامه‌ی دن گارسیا دسیلوا فیگوئروا
۷۵ ۱-۲-۳-۱-۴- توصیف پوشش مردان از زبان فیگوئروا
۷۶ ۲-۲-۳-۱-۴- توصیف پوشش زنان از زبان فیگوئروا
۷۶ ۳-۳-۱-۴- سفرنامه‌ی فدت آفاناس یویچ کاتف

۷۶۱-۳-۳-۱-۴ توصیف پوشش مردان از زبان کاتف.....
۷۷۲-۳-۳-۱-۴ توصیف پوشش زنان از زبان کاتف.....
۷۷۴-۳-۱-۴ سفرنامه‌ی ژان باتیست تاورنیه.....
۷۷۱-۴-۳-۱-۴ توصیف پوشش مردان از زبان تارونیه.....
۸۰۲-۴-۳-۱-۴ توصیف پوشش زنان از زبان تارونیه.....
۸۰۵-۳-۱-۴ سفرنامه‌ی آدام اولتاریوس.....
۸۱۱-۵-۳-۱-۴ توصیف پوشش مردان از زبان اولتاریوس.....
۸۲۲-۵-۳-۱-۴ توصیف پوشش زنان از زبان اولتاریوس.....
۸۳۶-۳-۱-۴ سفرنامه‌ی جان شاردن.....
۸۳۱-۶-۳-۱-۴ توصیف پوشش مردان از زبان شاردن.....
۸۶۲-۶-۳-۱-۴ توصیف پوشش زنان از زبان شاردن.....
۸۸۳-۶-۳-۱-۴ زیورآلات زنان از زبان شاردن.....
۸۸۷-۳-۱-۴ سفرنامه‌ی جووانی فرانچسکو جملی کارری.....
۸۹۱-۷-۳-۱-۴ توصیف پوشش مردان از زبان جملی کارری.....
۹۰۲-۷-۳-۱-۴ توصیف پوشش زنان از زبان جملی کارری.....
۹۰۸-۳-۱-۴ سفرنامه‌ی پر، اس، ان، سانسون.....
۹۰۱-۸-۳-۱-۴ توصیف پوشش زنان از زبان سانسون.....
۹۱۹-۳-۱-۴ سفرنامه‌ی انگلبرت کمپفر.....
۹۱۱-۳-۱-۴ توصیف پوشش مردان از زبان انگلبرت کمپفر.....
۹۳ فصل پنجم: تجزیه و تحلیل تن پوشها در نگاره‌ها و توصیفات سفرنامه‌ها.
۹۴۱-۵- تن پوشهای صفوی.....
۹۴۱-۱-۵- پوشش مردان صفوی.....
۹۴۱-۱-۱-۵- پوشش سر.....
۹۵۱-۱-۱-۱-۵- تاج قزلباش.....
۹۷۲-۱-۱-۱-۵- دستار.....
۱۰۰۳-۱-۱-۱-۵- کلاه پوستی.....
۱۰۴۴-۱-۱-۱-۵- کلاه فرنگی.....
۱۰۵۲-۱-۱-۵- پوشش تن.....
۱۰۵۱-۲-۱-۱-۵- پیراهن(تونیک).....
۱۰۶۲-۲-۱-۱-۵- کلیجه یا نیم تنه‌ی کوتاه.....
۱۰۶۳-۲-۱-۱-۵- قبا.....
۱۱۰۴-۲-۱-۱-۵- ردا.....
۱۱۰۵-۲-۱-۱-۵- عبا.....
۱۱۱۶-۲-۱-۱-۵- شال کمر.....
۱۱۱۷-۲-۱-۱-۵- دستکش.....
۱۱۲۸-۲-۱-۱-۵- کاتبی (کادبی).....
۱۱۲۹-۲-۱-۱-۵- کردی.....

۱۱۴ ۳-۱-۱-۵ پوشش پا.....
۱۱۴ ۱-۳-۱-۱-۵ شلوار.....
۱۱۴ ۲-۳-۱-۱-۵ کفش.....
۱۲۰ ۳-۳-۱-۱-۵ گیوه.....
۱۲۰ ۴-۳-۱-۱-۵ پاتاپه یا مچ پیچ.....
۱۲۱ ۵-۳-۱-۱-۵ جوراب.....
۱۲۲ ۲-۱-۵ پوشش زنان صفوی.....
۱۲۳ ۱-۲-۱-۵ پوشش سر.....
۱۲۳ ۱-۱-۲-۱-۵ چادر.....
۱۲۴ ۲-۱-۲-۱-۵ مقنعه.....
۱۲۴ ۳-۱-۲-۱-۵ روسری.....
۱۲۴ ۴-۱-۲-۱-۵ روبند.....
۱۲۵ ۵-۱-۲-۱-۵ دستمال سه گوش یا لچک.....
۱۲۶ ۶-۱-۲-۱-۵ پیشانی بند.....
۱۲۶ ۷-۱-۲-۱-۵ کلاه.....
۱۲۷ ۲-۲-۱-۵ پوشش تن.....
۱۲۷ ۱-۲-۲-۱-۵ پیراهن (تونیک).....
۱۲۸ ۲-۲-۲-۱-۵ قبا.....
۱۲۹ ۳-۲-۲-۱-۵ کلیجه یا نیم تنه‌ی بلند.....
۱۳۰ ۴-۲-۲-۱-۵ شال کمر و کمر بند.....
۱۳۰ ۳-۲-۱-۵ پوشش پا.....
۱۳۰ ۱-۳-۲-۱-۵ شلوار.....
۱۳۰ ۲-۳-۲-۱-۵ کفش.....
۱۳۰ ۳-۳-۲-۱-۵ جوراب.....
۱۳۲ ۲-۵ تجزیه و تحلیل پوشش مردان.....
۱۳۴ ۳-۵ تجزیه و تحلیل پوشش زنان.....
۱۳۶ فصل ششم: ارزیابی فرضیات و نتیجه گیری.....
۱۳۷ ۱-۶ ارزیابی فرضیه‌های تحقیق.....
۱۳۸ ۲-۶ نتیجه گیری.....
۱۴۰ فهرست منابع.....

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان تصویر
۱۹	تصویر ۱-۲- قورچی یا قزلباش (شاردن، ۱۳۷۴ج ۳: ۱۱۹۰).....
۲۰	تصویر ۲-۲- یک سرباز تفنگدار عصر صفوی (شریعت پناهی، ۱۳۷۲: ۳۱).....
۲۷	تصویر ۱-۳- معراج پیامبر (آژند، ۱۳۸۴: ۱۳۱).....
۲۹	تصویر ۲-۳- مرگ ضحاک (کری ولش، ۱۳۸۴: ۳۸).....
۳۲	تصویر ۳-۳- پیرزن و سلطان سنجر (کنبای، ۱۳۸۱: ۸۱).....
۳۳	تصویر ۴-۳- به تخت نشستن شیرین و خسرو (پوپ، ۱۳۶۹: ۱۶۶).....
۳۴	تصویر ۵-۳- مجنون با زنجیر بر در خیمه ی لیلی (کری ولش، ۱۳۸۴: ۸۲).....
۳۵	تصویر ۶-۳- پیر از قبول مرغابی ها امتناع می کند (آژند، ۱۳۸۴ الف: ۱۸۴).....
۳۹	تصویر ۷-۳- شاهزاده خانم نشسته (ولش، ۱۳۸۹: ۱۱۷).....
۴۶	تصویر ۸-۳- نشمی کماندار (کنبای، ۱۳۸۴: ۲۲۹).....
۴۷	تصویر ۹-۳- جوان تفنگ به دوش (آژند، ۱۳۸۹: ۶۴۸).....
۴۸	تصویر ۱۰-۳- حمله ی شیر به جوان (جوانی، ۱۳۷۵: ۲۴۵).....
۴۹	تصویر ۱۱-۳- پارچه ی زری اطلسی (کنبای، ۱۳۸۵: ۲۴۲).....
۵۰	تصویر ۱۲-۳- خلیفه ی سلطان وزیر (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۸۹).....
۵۱	تصویر ۱۳-۳- درویش خفته (ماسلنیتسینا، ۱۳۷۴: ۱۳۲).....
۵۱	تصویر ۱۴-۳- بلیلی بر شاخه ی درخت (جوانی، ۱۳۸۵: ۲۵۴).....
۵۳	تصویر ۱۵-۳- فرنگی به سگی شراب می نوشاند (کنبای، ۱۳۸۴: ۲۲۷).....
۵۳	تصویر ۱۶-۳- بانویی به سگی که پوز به شراب می زند می نگرد (بنی اردلان، ۱۳۸۷: ۴۵).....
۵۴	تصویر ۱۷-۳- شاه عباس اول (کورکیان، ۱۳۷۷: ۱۵۵).....
۵۵	تصویر ۱۸-۳- دیدار خسرو و شیرین در کوهستان (آژند، ۱۳۸۹: ۶۴۱).....
۵۶	تصویر ۱۹-۳- خسرو سلطان قوشی را در دست گرفته (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۹۴).....
۵۸	تصویر ۲۰-۳- بخشی از نگاره ی بانوی کناره فواره ی آب (سودآور، ۱۳۸۰: ۳۷۰).....
۵۹	تصویر ۲۱-۳- قربانی کردن حضرت ابراهیم (آژند، ۱۳۸۹: ۶۹۶).....
۶۱	تصویر ۲۲-۳- دیدار مجنون و پدرش در بیابان (پاکباز، ۱۳۸۳: ۱۷۷).....
۶۲	تصویر ۲۳-۳- توزیع هدایای سال نو توسط شاه سلطان حسین (کنبای، ۱۳۸۱: ۱۱۶).....
۸۰	تصویر ۱-۴- لباس ایرانیان در دوره ی صفویه، از سفرنامه ی تاورنیه (تاورنیه، ۱۳۸۳: ۲۹۲).....
۸۶	تصویر ۲-۴- لباس ایرانی ها در دوره ی صفویه، از سفرنامه ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۶).....
۸۷	تصویر ۳-۴- لباس زنان ایرانی در دوره ی صفویه، از سفرنامه ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۶).....
۹۵	تصویر ۱-۵- شخصی با تاج قزلباش (رجبی، ۱۳۸۴: ۱۰۶).....
۹۵	تصویر ۲-۵- تاج شاه سلیمان (کمپفر، ۱۳۶۳: ۴۹).....
۹۶	تصویر ۳-۵- دو شاهزاده ی صفوی (سودآور، ۱۳۸۰: ۱۸۲).....
۹۷	تصویر ۴-۵- شاه عباس با تاج قزلباش (شرلی، ۱۳۸۷: ۲۲۲).....
۹۸	تصویر ۵-۵- بخشی از یک دیوارنگاره ی کاخ چهلستون (آقاجانی و جوانی، ۱۳۸۶: ۴۵).....
۹۹	تصویر ۶-۵- دستار ایرانی، سفرنامه ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۰).....
۹۹	تصویر ۷-۵- دستار ایرانی (شریعت پناهی، ۱۳۷۲: ۶۰).....

- تصویر ۵-۸- بخشی از نگاره ی تیمور در حال تماشای مورچه (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۷۵)..... ۹۹
- تصویر ۵-۹- جوان انار به دست (ماسلنیتسینا، ۱۳۷۴: ۱۳۴)..... ۱۰۰
- تصویر ۵-۱۰- شاه عباس با کلاه پوستی (آژند، ۱۳۸۵: الف: ۲۰۵)..... ۱۰۰
- تصویر ۵-۱۱- کاخ چهلستون، مجلس بزم شاه عباس (آقاجانی و جوانی، ۱۳۸۶: ۸۰)..... ۱۰۱
- تصویر ۵-۱۲- بخشی از نگاره ی خسرو و شیرین (کنبای، ۱۳۸۴: ۱۶۵)..... ۱۰۱
- تصویر ۵-۱۳- جوان قلیان به دست (غیبی، ۱۳۸۷: ۴۶۸)..... ۱۰۱
- تصویر ۵-۱۴- کلاه خواجهگان درباری (شهشهانی، ۱۳۷۴: ۱۲۹)..... ۱۰۲
- تصویر ۵-۱۵- خواجه (کنبای، ۱۳۸۴: ۲۰۴)..... ۱۰۲
- تصویر ۵-۱۶- کلاه شاه عباس اول (شهشهانی، ۱۳۷۴: ۱۲۹)..... ۱۰۲
- تصویر ۵-۱۷- شاه عباس اول (کورکیان، ۱۳۷۷: ۱۵۵)..... ۱۰۲
- تصویر ۵-۱۸- کلاه زنگوله‌ایی (کنبای، ۱۳۸۴: ۹۴)..... ۱۰۳
- تصویر ۵-۱۹- کلاه زنگوله‌ایی (کنبای، ۱۳۸۴: ۹۳)..... ۱۰۳
- تصویر ۵-۲۰- بخشی از نگاره ی پذیرایی شاهزاده در هوای باز (کنبای، ۱۳۸۱: ۱۰۴)..... ۱۰۳
- تصویر ۵-۲۱- کلاههای بادبزی، بخشی از نگاره ی ضیافت بیرون شهر (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۸۵)..... ۱۰۴
- تصویر ۵-۲۲- کلاههای بادبزی، بخشی از نگاره ی ضیافت بیرون شهر (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۸۵)..... ۱۰۴
- تصویر ۵-۲۳- فرنگی به سگی شراب می‌نوشاند (بنی اردلان، ۱۳۸۷: ۴۴)..... ۱۰۴
- تصویر ۵-۲۴- چهل ستون، شاه تهماسب با پیراهن گلدار (آقاجانی و جوانی، ۱۳۸۶: ۷۰)..... ۱۰۵
- تصویر ۵-۲۵- جوان نشسته در حال خواندن، با دو پیراهن (پاکباز، ۱۳۸۳: ۱۱۴)..... ۱۰۵
- تصویر ۵-۲۶- بخشی از نگاره ی شاه سلیمان و درباریان (کنبای، ۱۳۸۶: ۱۵۳)..... ۱۰۶
- تصویر ۵-۲۷- قبای مردان صفوی (سیوری، ۱۳۷۲: ۲۷)..... ۱۰۷
- تصویر ۵-۲۸- بخشی از نگاره ی فرستادن پول (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۷۴)..... ۱۰۷
- تصویر ۵-۲۹- ساقی (رجبی، ۱۳۸۴: ۴۶۵)..... ۱۰۸
- تصویر ۵-۳۰- جوان پا برهنه (کنبای، ۱۳۸۴: ۱۰۵)..... ۱۰۸
- تصویر ۵-۳۱- جوانی با قبای بندار (جوانی، ۱۳۸۶: ۲۰۹)..... ۱۰۸
- تصویر ۵-۳۲- فرد قزلباش با قبای بنددار (تاورنیه، ۱۳۸۳: ۲۵۴)..... ۱۰۸
- تصویر ۵-۳۳- فرم جالب قباها بسته شده به شال کمر، از سفرنامه ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۰)..... ۱۰۹
- تصویر ۵-۳۴- فرم جالب قباها بسته شده به شال کمر (کری ولش، ۱۳۸۴: ۷۴)..... ۱۰۹
- تصویر ۵-۳۵- شاه عباس و خان عالم (آژند، ۱۳۸۹: ۴۹۲)..... ۱۰۹
- تصویر ۵-۳۶- جوانی با ردای آبی (گری، ۱۳۸۵: ۲۲۷)..... ۱۱۰
- تصویر ۵-۳۷- برگی از مرقع گلشن، تصویر امیر قطب الدین حیدر (رجبی، ۱۳۸۴: ۴۶۴)..... ۱۱۰
- تصویر ۵-۳۸- پوشش عبا در بخشی از نگاره ی توزیع هدایای سال نو (کنبای، ۱۳۸۱: ۱۱۶)..... ۱۱۰
- تصویر ۵-۳۹- ساقی (کورکیان، ۱۳۷۷: ۱۵۶)..... ۱۱۱
- تصویر ۵-۴۰- خسرو سلطان قوشی را در دست گرفته (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۹۴)..... ۱۱۱
- تصویر ۵-۴۱- مردی با تن‌پوش کاتبی در دوره ی صفویه، از سفرنامه ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۰)..... ۱۱۲
- تصویر ۵-۴۲- بخشی از نگاره ی شاهقلی خان سندی را مهر می‌کند (آژند، ۱۳۸۹: ۶۹۹)..... ۱۱۲
- تصویر ۵-۴۳- یک مرد قزلباش، با نیم تنه ی آستین کوتاه (سانسون، ۱۳۷۷: ۳۵)..... ۱۱۳
- تصویر ۵-۴۴- شخصی با لباس کردی، از نگاره ی شاهقلی خان سندی را مهر می‌کند (آژند، ۱۳۸۹: ۶۹۹)..... ۱۱۳

- تصویر ۴۵-۵- خلیفه‌ی سلطان وزیر با لباس کردی (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۸۹)..... ۱۱۳
- تصویر ۴۶-۵- نیم تنه‌ی آستین کوتاه (کردی) از روی سفرنامه‌ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۰)..... ۱۱۳
- تصویر ۴۷-۵- شلوار، بخشی از نگاره‌ی بازار خر فروش‌ها (کری ولش، ۱۳۸۴: ۹۴)..... ۱۱۴
- تصویر ۴۸-۵- بخشی از نگاره‌ی دیدار خسرو و شیرین در کوهستان (آژند، ۱۳۸۹: ۶۴۱)..... ۱۱۴
- تصویر ۴۹-۵- پوشش بانوان دربار صفویه (مهرآبادی، ۱۳۸۶: ۴۵)..... ۱۱۶
- تصویر ۵۰-۵- لباس درباری مردان صفویه (سیوری، ۱۳۷۲: ۱۷۸)..... ۱۱۶
- تصویر ۵۱-۵- بانوی خیالپرداز (کنبای، ۱۳۸۴: ۲۲۲)..... ۱۱۷
- تصویر ۵۲-۵- زنی که کوزه‌ای بر شانهاش حمل می‌کند (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۹۷)..... ۱۱۷
- تصویر ۵۳-۵- مرد قزلباش (سانسون، ۱۳۷۷: ۳۵)..... ۱۱۷
- تصویر ۵۴-۵- شاه عباس محمود و ایاز (رجبی، ۱۳۸۴: ۵۲۴)..... ۱۱۷
- تصویر ۵۵-۵- بخشی از نگاره شاه عباس و خان عالم (آژند، ۱۳۸۹: ۴۹۲)..... ۱۱۸
- تصویر ۵۶-۵- بخشی از نگاره‌ی پیرزن و سلطان سنجر (کنبای، ۱۳۸۱: ۸۱)..... ۱۱۸
- تصویر ۵۷-۵- چوپان، با نیم چکمه‌ی بنددار (کورکیان، ۱۳۷۷: ۱۵۸)..... ۱۱۹
- تصویر ۵۸-۵- بخشی از نگاره با نیم چکمه‌ی بنددار (کنبای، ۱۳۸۴: ۱۶۷)..... ۱۱۹
- تصویر ۵۹-۵- بخشی از نگاره شاه عباس و خان عالم (آژند، ۱۳۸۹: ۴۹۲)..... ۱۲۰
- تصویر ۶۰-۵- شاه عباس با چکمه (فیگوئروا، ۱۳۶۳: ۲۷۱)..... ۱۲۰
- تصویر ۶۱-۵- گیوه، نشمی کماندار (کنبای، ۱۳۸۴: ۲۲۹)..... ۱۲۰
- تصویر ۶۲-۵- مچ پیچ، جوان تفنگ به دوش (آژند، ۱۳۸۹: ۶۴۸)..... ۱۲۱
- تصویر ۶۳-۵- جوراب، بخشی از نگاره‌ی مرگ ضحاک (کری ولش، ۱۳۸۴: ۳۸)..... ۱۲۲
- تصویر ۶۴-۵- جوراب، بخشی از نگاره‌ی آمدن سفیر فریدون نزد سلم و تور (رجبی، ۱۳۸۴: ۲۴۱)..... ۱۲۲
- تصویر ۶۵-۵- بخشی از نگاره‌ی پیرزن و بزاز (سودآور، ۱۳۸۰: ۲۷۸)..... ۱۲۳
- تصویر ۶۶-۵- چادر، از روی سفرنامه‌ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۰)..... ۱۲۴
- تصویر ۶۷-۵- مقنعه، چهل ستون (آقاجانی، ۱۳۸۶: ۵۶)..... ۱۲۴
- تصویر ۶۸-۵- بخشی از نگاره، روبند با مقنعه (غیبی، ۱۳۹۱: ۴۳۸)..... ۱۲۵
- تصویر ۶۹-۵- روبند با چادر (شهبهانی، ۱۳۷۴: ۱۲۵)..... ۱۲۵
- تصویر ۷۰-۵- روبند با چادر (آدامووا، ۱۳۸۶: ۱۶۶)..... ۱۲۵
- تصویر ۷۱-۵- دستمال سه گوش (رجبی، ۱۳۸۴: ۵۲۶)..... ۱۲۶
- تصویر ۷۲-۵- نیم تاج مثلثی (ریشار، ۱۳۸۳: ۲۰۶)..... ۱۲۶
- تصویر ۷۳-۵- کلاه بانوان صفویه (شریعت پناهی، ۱۳۷۲: ۴۳)..... ۱۲۷
- تصویر ۷۴-۵- یک نوع کلاه بانوان صفویه (سانسون، ۱۳۷۷: ۳۶)..... ۱۲۷
- تصویر ۷۵-۵- پیراهن، بخشی از یک نگاره (رجبی، ۱۳۸۴: ۱۱۵)..... ۱۲۸
- تصویر ۷۶-۵- زنی با آینه (متین، ۱۳۸۳: ۵۰)..... ۱۲۸
- تصویر ۷۷-۵- قبا، از روی سفرنامه‌ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۶)..... ۱۲۸
- تصویر ۷۸-۵- بخشی از نگاره اسکندر و روشنگ و بزم، قبا (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۶)..... ۱۲۹
- تصویر ۷۹-۵- بخشی از نگاره‌ی دیدار خسرو و شیرین در کوهستان (آژند، ۱۳۸۹: ۶۴۱)..... ۱۲۹
- تصویر ۸۰-۵- بخشی از نگاره اسکندر و روشنگ و بزم، کلیجه‌ی زیر قبا (پوپ، ۱۳۸۴: ۵۱۷)..... ۱۳۰
- تصویر ۸۱-۵- کلیجه‌ی زیر قبا، از روی سفرنامه‌ی شاردن (شاردن، ۱۳۷۴: ۸۰۶)..... ۱۳۰

- تصویر ۵-۸۲- شال کمر (رجبی، ۱۳۸۴: ۴۶۷)..... ۱۳۰
- تصویر ۵-۸۳- شلوار زنانه، تولد زال (رجبی، ۱۳۸۴: ۲۴۷)..... ۱۳۱
- تصویر ۵-۸۴- جوراب زنانه ی زربفت ابریشمین (یارشاطر، ۱۳۸۳: ۲۰۶)..... ۱۳۱

فصل اول

کلیات تحقیق

ایجاد حکومت مستقل و رسمیت یافتن مذهب تشیع در سال ۱۵۰۱م. توسط شاه اسماعیل اول در ایران، سبب دشمنی بین دو حاکمیت صفوی و عثمانی شد. به ویژه در جهان آن روز عثمانی‌ها امپراتوری قدرتمندی بودند و قلمرو آن بخش‌های مهمی از آسیا، اروپا و آفریقا را در بر می‌گرفت و برای حاکمیت‌های اروپایی، دشمن خطرناکی به شمار می‌رفت، و موجودیت آنها را تهدید می‌کرد. در نتیجه خطر امپراتوری عثمانی بسیاری از حکومت‌های این سرزمین‌ها را به فکر وا داشت. طرح اتحاد با اروپا از سوی شاه اسماعیل اول، سابقه ارتباط سیاسی ایران و اروپا و موقعیت جدید اروپا که در آستانه انقلاب صنعتی قرار داشت، سبب توجه اروپائیان به ایران عصر صفوی گردید. از سویی در برهه‌ای از زمان، تسامح دینی (رفتار بدون تعصب) صفویان نسبت به مسیحیان باعث گسترش رفت و آمد هیأت‌های تجاری و سیاسی اروپا به ایران شد. هیأت‌های اروپایی که به علل مختلفی به ایران سفر می‌کردند متشکل از اقشار و صنف‌های مختلف اجتماعی بودند. گزارش‌های اروپائیان سبب به وجود آمدن منابعی مکتوب برای تاریخ اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دوره‌ی صفوی شد. این منابع، از جمله سفرنامه‌ها، آمیخته با ذهنیت نویسندگان آن است که از محیط و جامعه خود تأثیر گرفته است. به همین دلیل گزارش‌های سیاحان که ناظر بر وقایع و رویدادهای عصر صفوی می‌باشد در صورت قابل اعتماد بودن نیز قابل بررسی می‌باشد. فهم یک شخص بیگانه که مدتی را در یک جامعه‌ای دیگر حضور داشته، فهم ناقصی است. این نقص در مواردی که شخص پیش زمینه‌ای از جامعه مقصد نداشته باشد، بیشتر آشکار می‌شود و همین امر باعث می‌شود که در محتوای سفرنامه‌ها به دیدی تردید نگاه کنیم، بطوری که یک افسر فرانسوی به نام گاسپار دروویل (Gaspard Drouville) که در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار و ولایتعهدی عباس میرزا در ایران اقامت داشت در سفرنامه‌ی خود می‌نویسد: «چه بسا اروپائینی که گذرشان به ایران می‌افتد و حتی سالیان درازی در این کشور بسر می‌برند بی‌آنکه حتی یکبار چشم‌شان به چهره‌ی زنان ایرانی افتد برای دیدار رخسار جنس لطیف ایرانی، مرد اروپایی به ناچار باید آشنایی داشته باشد تا به وسیله‌ی آن راهی به سوی حرمسراهای دربار باز کند. ولی چنین موهبتی بسیار به دشواری و به ندرت نصیب غربی‌ها می‌شود. از اینجا چنین برمی‌آید که بعضی از سفرنامه نویسان اگر هم مطالبی درباره‌ی زنان ایران نوشته‌اند، مرجعی جز توهمات و پندارهای خویش نداشته‌اند و چنان‌که شاردن خود معترف است مطالب مربوط به زنان را از زبان خواجه سرایان درباری شنیده است» (دروویل، ۱۳۸۹: ۸).

به همین دلیل در این پایان‌نامه برای اطمینان از صحت و سقم مطالب نوشته شده در مورد تن پوشهای مردم صفویه در سفرنامه‌ها، آنها را با نگاره‌های مکتب اصفهان به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار می‌دهیم؛ و این‌که گزارشهای سیاحان تا چه حد با نگاره‌های مکتب اصفهان تطبیق می‌کند مسأله اصلی این پایان‌نامه است.

فصل اول مطابق همه‌ی پایان‌نامه‌های دانشگاهی به کلیات شامل تعریف مسأله و بیان سوالات تحقیق، فرضیات تحقیق، سابقه و ضرورت تحقیق، اهداف تحقیق، کاربردهای تحقیق، استفاده‌کنندگان از نتایج تحقیق، نوآوری در طرح، روش انجام تحقیق، روش و ابزار گردآوری اطلاعات و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌باشد. فصل دوم آن به تاریخ سیاسی و اجتماعی صفویه اختصاص دارد که در آن به معرفی پادشاهان صفویه و اوضاع ایران در آن زمان پرداخته شده است. در فصل سوم، مکتب نگارگری اصفهان و زمینه‌های شکل‌گیری آن که شامل معرفی مکاتب نقاشی صفویه و برخی از هنرمندان آن با نمونه آثارشان مورد توجه قرار گرفته است. فصل چهارم شامل سفرنامه‌ها می‌باشد که در این فصل به دلایل سفر اروپائیان به ایران، سفرنامه‌های قبل از صفویه و دوره‌ی صفویه، به ویژه از شاه عباس اول تا اواخر صفویه که در آنها به طور مجزا به پوشش زنان و مردان اشاره شده، تأکید کردیم. فصل پنجم تحت عنوان مقایسه‌ی تن پوشها در نگاره‌ها و توصیفات آن در سفرنامه‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. و در نهایت فصل ششم شامل ارزیابی فرضیات و نتیجه‌گیری می‌باشد.

۱-۲- بیان مسأله و سوال‌های اصلی تحقیق

پوشاک مردم ایران در هر دوره، متأثر از عوامل مختلفی از جمله فرهنگ، مذهب، سنت‌های مردم شهرها و شرایط محیطی بوده است. در عصر صفویه به دلیل آمد و رفت‌های گروه‌های مختلف هیأت‌های سیاسی و اقتصادی خارجی به ایران، موجب گردید که تعداد بسیاری سفرنامه و گزارشات سفر، توسط این گروه‌ها نوشته و به یادگار بماند. از جمله دیگر منابع تحولات پوشاک در ایران دوره‌ی صفویه، می‌توان به نگاره‌ها و نقاشی‌های باقیمانده از این دوره، که به شدت تحت تأثیر فرهنگ و سنن هر دوره‌ی تاریخی نقش گردیده‌اند، اشاره کرد، که می‌توانند مکمل مناسبی برای دست‌یابی به آداب و سنن پوشاک مردم در کنار گزارشات سفرنامه نویسان باشند.

۱- آیا نوشته‌های موجود در سفرنامه‌های صفویه در مورد پوشش مردان و زنان این دوره با نگاره‌های

صفویه، به ویژه مکتب اصفهان تطبیق دارد یا خیر؟

۲- آیا براساس اطلاعات سفرنامه‌ها و نگاره‌های موجود از دوره‌ی صفویه، می‌توان سیر تحول پوشاک این دوره را بررسی کرد؟

۱-۳- فرضیات تحقیق

۱- با بررسی‌های سفرنامه‌ها و نگاره‌ها در این پایان نامه مشخص گردید که در اکثر مواقع، نوشته‌های سیاحان با نگاره‌ها مطابقت داشته است.

۲- با مطالعه و بررسی سفرنامه‌ها و نگاره‌های دوره‌ی صفویه می‌توان سیر تحول پوشاک این دوره را دریافت.

۱-۴- سابقه و ضرورت انجام تحقیق

از آنجا که هر پژوهش علمی که صورت می‌گیرد بر پایه، ارکان و نتایج مطالعات و تحقیقات پیش از خود استوار است. بنابراین تحقیقات گذشته یا ارتباط مستقیم با موضوع پژوهش دارد یا ارتباط غیر مستقیم. به هر روی آن دسته از پژوهش‌هایی که قبلاً در زمینه‌ی این تحقیق انجام شده‌اند در شکل‌گیری نهایی این تحقیق، بسیار نقش داشته است. که شامل چند دسته می‌شوند: دسته اول پژوهش‌هایی که به توصیف، تحلیل و سیر نقاشی ایران می‌پردازد و مهمتر از آن چگونگی سیر تاریخی شکل‌گیری مکتب نقاشی اصفهان را مطالعه کرده‌اند. از دسته اول پژوهش‌هایی که انجام گرفته‌اند کتاب مکتب نگارگری اصفهان (آزند، ۱۳۸۵)، بنیان‌های مکتب نقاشی اصفهان (جوانی، ۱۳۸۵) و کتاب نقاشی ایرانی (کنبای، ۱۳۸۷) و ... است. دسته دوم پژوهش‌هایی هستند که به بررسی پوشاک ایرانی پرداخته‌اند. کتاب هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی (غیبی، ۱۳۹۱) کتاب پوشاک ایرانیان (متین، ۱۳۸۳)، کتاب تاریخ لباس ایران (رنج دوست، ۱۳۸۷) و غیره انجام شده، اما در این کتابها خیلی سطحی به این مقوله پرداخته شده، به طوری که کتاب خانم رنج دوست فاقد هرگونه تصویری می‌باشد. و خانم غیبی هم در کتابش چون کل دوره‌ها از پوشاک باستان تا دوره‌ی قاجار را سعی کرده بررسی کند، طبعاً خیلی خیلی گذرا به این مقوله پرداخته و کتاب پوشاک در ایران زمین دکتر متین به صورت یک کتابچه‌ی کوچک است. و در هیچ کدام از این کتابها به سیر تحول و مقایسه تن پوشهای اوایل و اواخر صفویه هیچ گونه اشاره‌ای نشده است.

به طور کلی شناخت فرهنگی و عوامل موثر فرهنگی در جوامع هر دوره می‌تواند به روشن شدن تاریخ تحولات فرهنگی آن دوره خاص، کمک کرده، و در بازسازی فرهنگی و برنامه‌ریزی‌های جامعه حال حاضر نیز مدد رسانده، و به روشن شدن نکات تاریک دوره‌ی صفوی کمک شایانی نماید.

۱-۵- هدف‌های تحقیق

هدف از این تحقیق شناخت عوامل موثر در شکل‌گیری سنت پوشاک در ایران دوره‌ی صفوی و ویژگی‌های این تحول، و دلایل نقش‌گیری این سنت در نگاره‌ها که می‌تواند در جهت شناخت هر چه بهتر عوامل فرهنگی موثر در ایجاد سنت‌های خاص پوشاک هر دوره بسیار موثر باشد، می‌تواند در مطالعات فرهنگی خاص دوره‌ی صفویه راهگشا گردد.

۱-۶- کاربردهای تحقیق

استفاده در مراکز علمی پژوهشی، تدوین کتب هنری، میراث فرهنگی، فرهنگستان هنر.

۱-۷- استفاده کنندگان از نتایج پایان نامه

دانشجویان و پژوهشگران هنر، مراکز تحقیق و پژوهش، مورخین تاریخ هنر، میراث فرهنگی، فرهنگستان هنر، طراحان لباس.

۱-۸- نوآوری در طرح

با بررسی‌های انجام گرفته در این پایان نامه، مشخص گردید از سفرنامه‌های اروپاییان به عنوان یک منبع قابل استناد در بررسی پوشاک صفویه، به همراهی نگاره‌ها، اسنادی معتبر شناخته می‌شوند.

۱-۹- روش انجام تحقیق

این تحقیق از نوع نظری می‌باشد و از روش توصیفی، تحلیلی و تطبیقی استفاده گردیده است.

۱-۱۰- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای و از طریق فیش برداری از منابع مکتوب، کپی و اسکن از تصاویر کتاب‌ها و اطلاعات سایت‌های موجود می‌باشد.